

QADIMGI DAVRDA AYOLLARNING HUQUQ VA ERKINLIKLARI

Ma'rufov Sherzod Komil o'g'li

GulDU "Tarix" kafedrası o'qituvchisi sherzodmarufov1@gmail.com

Toshpo'latova Baxtigul O'tkir qizi

GulDU tarix yo'nalishi talabasi

Annotatsiya: Mazkur maqolada qadimgi sivilizatsiyalarda ayollarning jamiyatdagi mavqei, ularning huquq va erkinliklari, diniy va ijtimoiy hayotdagi o'rni tahlil qilinadi. Tadqiqotda qadimgi Misr, Bobil, Yunon, Rim, Hindiston hamda O'rta Osiyo xalqlaridagi ayollarga nisbatan munosabatlar tarixiy manbalar asosida yoritilgan. Olimlar — W. Zapotoczny, M. Kütükçü, A. Baseri va boshqalar fikrlariga tayanib, qadim davrlardan boshlab ayollar erkinligi, ularning oiladagi, siyosiy va iqtisodiy hayotdagi o'rni haqida ilmiy tahlil beriladi. Maqolada qadimgi dunyodagi ayollarning huquqlari bilan zamonaviy davr o'rtasidagi uzviy bog'liqlik ham ko'rsatib o'tiladi.

Kalit so'zlar: ayollar huquqlari, qadimgi sivilizatsiyalar, erkinlik, tarix, oila, huquqiy maqom

Abstract: This article examines the social and legal status of women in ancient civilizations, focusing on their rights and freedoms across societies such as Egypt, Babylon, Greece, Rome, India, and Central Asia tribes. Based on the views of scholars like W. Zapotoczny, M. Kütükçü, and A. Baseri, the study analyzes women's participation in political, economic, and religious life and traces the historical continuity of women's rights from ancient times to the modern era.

Keywords: women's rights, ancient civilizations, freedom, history, family, legal status.

Insoniyat tarixining eng qadimiy bosqichlaridanoq ayollar jamiyat hayotining ajralmas qismi bo'lib kelgan. Biroq, turli sivilizatsiyalar taraqqiyotida ularning huquqiy maqomi va ijtimoiy erkinliklari bir xil bo'lmagan.

Qadimgi davr madaniyatlarida ayol ba'zan ilohiy kuch ramzi sifatida e'zozlangan bo'lsa, ayrim holatlarda u jamiyatning ikkinchi darajali a'zosi sifatida ko'rilgan. Shu sababli qadimgi davrda ayollarning huquq va erkinliklarini o'rganish nafaqat tarixiy, balki sotsiologik va falsafiy jihatdan ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Qadimgi Sharq xalqlari — xususan, Misr, Bobil va Hindiston — insoniyat sivilizatsiyasining dastlabki o'choqlari bo'lib, u yerda ayollarning huquqiy holati o'ziga xos tarzda shakllangan.

Misrda ayollar jamiyatda nisbatan yuqori mavqega ega bo'lgan. Tadqiqotchi S. Allamning yozishicha, Misrda ayollar erkaklar bilan bir xil huquqqa ega bo'lgan oz sonli qadimiy jamiyatlardan biri hisoblanadi. Ular mol-mulk egasi bo'lishi, sudda ishtirok etishi va

hatto fir'avnlik lavozimiga chiqishi mumkin edi. Bu holat qadimgi Misrda "Maat" (adolat va muvozanat) tushunchasining ijtimoiy hayotga chuqur singganidan dalolat beradi.

Biroq Bobil va Hindiston sivilizatsiyalarida ayollarga nisbatan yondashuv boshqacha edi. Murat Kütükçü (2024) o'z tadqiqotida shuni qayd etadiki, qadimgi Bobil qonunlari (xususan, Xammurapi qonunlarida) ayollarni ko'proq erkaklarning mulki sifatida ko'rsatgan. Ayolning asosiy vazifasi oila, farzand va uy ishlarini yuritishdan iborat bo'lgan. Shu bilan birga, Hind jamiyatida "Manu qonunlari" ayollarni doimo erkak vasiyligida bo'lishi lozim deb hisoblagan.

Yunon va Rim jamiyatlarida ayollarning huquqiy maqomi

G'arb sivilizatsiyasining poydevorini yaratgan Yunoniston va Rim jamiyatlarida ayollarning huquqlari ancha cheklangan edi. Walter S. Zapotoczny Jr. ta'kidlaganidek, qadimgi yunon jamiyatida ayollar siyosiy va huquqiy jihatdan erkaklardan butunlay ajratilgan, ular fuqarolik huquqiga ega bo'lmagan. Ular diniy marosimlarda ishtirok etishlari mumkin edi, ammo ovoz berish, saylanish yoki davlat ishlarida qatnashishdan mahrum bo'lganlar.

Yunonistonning mashhur falsafiy maktablari ham ayolni erkakdan past turuvchi mavjudot sifatida ko'rgan. Aristotel ayolni "tabiatan erkakka tobe mavjudot" deb atagan. Bu qarashlar jamiyatda patriarxal tizimning kuchayishiga sabab bo'lgan.

Rimda esa ayollarning ijtimoiy mavqei nisbatan yaxshilangan. Cartwright va Spielvogel asarlarida qayd etilishicha, Rim ayollari mulkka egalik qilish, vasiyat qoldirish va oilaviy ishlarni boshqarish huquqiga ega bo'lgan. Shunga qaramay, ularning siyosiy hayotda ishtiroki qat'iy cheklangan edi.

Ular sudda guvoh sifatida qatnasha olgan, ammo sudyalik yoki qonun chiqarish vakolatiga ega bo'lmaganlar.

Nikoh va oila munosabatlarida ayolning o'rni

Nikoh qadimgi jamiyatlarda ijtimoiy tartib va avlod davomiyligini ta'minlash vositasi sifatida qaralgan. Shu bois ayollarning nikohdagi huquqlari ko'pincha erkak manfaatlariga bo'ysundirilgan.

Zapotoczny o'z tadqiqotida qadimgi Rimda ayollar erta yoshda — ko'pincha 13–15 yoshda — turmushga chiqarilganini ta'kidlaydi. Nikohlar asosan siyosiy yoki iqtisodiy manfaat uchun tuzilgan, shaxsiy his-tuyg'ular esa ikkinchi o'rinda bo'lgan.

Hind va Bobil qonunlarida esa ayol eridan ajralsa yoki unga bo'ysunmasa, jamiyat tomonidan qattiq jazolangan. Biroq Misrda ayol eridan ajralish huquqiga ega bo'lgan kam sonli jamiyatlardan biri edi.

Mehnat va ijtimoiy hayotda ayollar

Qadimgi jamiyatlarda ayollarning mehnatdagi o'rnini ularning ijtimoiy sinfiga bog'liq bo'lgan. Past tabaqali ayollar ko'pincha xizmatkor, to'quvchi yoki dehqon sifatida mehnat qilgan, zodagon ayollar esa uyda xizmatkorlarni boshqargan.

Thompson ma'lumotlariga ko'ra, qadimgi Yunonistonda ayollar o'qish yoki ilm bilan shug'ullanishdan chetlatilgan, ammo ba'zi hollarda "hetairai" deb ataluvchi ma'rifatli ayollar jamiyatda nisbatan erkinroq mavqega ega bo'lgan.

Qadimgi turkiy xalqlarda esa ayollar jamiyatning faol a'zosi bo'lgan. Ular erkaklar bilan bir qatorda harbiy yurishlarda qatnashgan, hatto siyosiy masalalarda ham maslahat bergan. Bu holatni tarixchi Doğan Avcıoğlu "turkiy jamiyatlarda ayollar nufuzi boshqa qadim xalqlarnikiga nisbatan yuqoriroq bo'lgan" deb ta'kidlaydi.

O'rta Osiyo dunyosida gender tenglik masalari qanday kechgan? Eng qadimgi davrda o'lkamiz hududida mavjud bo'lgan Sug'diyona, Marg'iyona, Baqtriya, Parfiya, Xorazm hamda sak- massaget qabilalarida ham gender tengligi tushunchasi hozirgi davrdagi tushuncha bilan to'liq mos kelmasa-da, o'sha davr uchun juda ilg'or hisoblangan.

Ushbu jamiyatlarda ayollar va erkaklarning huquqlari va mavqei boshqa ko'plab sivilizatsiyalarga qaraganda ancha teng bo'lgan. Sug'd savdo va hunarmandchilik bilan mashhur bo'lgan shahar madaniyati bo'lib jamiyatda ayollar nisbatan erkin mavqega ega bo'lgan.

Sug'dlik ayollar Xalqaro Ipak Yo'li savdosida faol qatnashgan, Bundan tashqari o'z mulkiga egalik qilish va meros olish, diniy marosimlarda ishtirok etish huquqlari ham bo'lgan. Bu jamiyatda gender tenglik nisbatan yuqori bo'lib, ayollar iqtisodiy va ijtimoiy jihatdan faol edi.

Baqtriya davlatida esa ayollar ko'pincha siyosiy arbob yoki hukmdor bo'lib chiqqan. Yunon-Baqtriya davrida ayollarning huquqlari kengaygan, ular savdo, siyosat va hatto harbiy hayotda ishtirok etgan. Baqtriya gender tenglik jihatidan Sug'dga juda ham o'xshash bo'lgan.

Arxeologik topilmalar xususan Qadimgi Sug'd va Xorazm madaniyatlarida ayollar siyosiy hokimiyatda ham qatnashganini ko'rsatadi. „To'maris" va „Zarafshon malikasi" kabi tarixiy siymalar bunga yorqin misoldir.

Diniy tizim va ayollar mavqei

Diniy tizimlar qadim jamiyatlarda ayolning huquqiy holatini belgilovchi muhim omillardan biri bo'lgan. A. Baseri (2014) o'z tadqiqotida Islom, Xristianlik va Yahudiylikdagi ayollarga bo'lgan munosabatni solishtirgan holda, qadimgi diniy qarashlarda ayolni "gunoh manbai" sifatida ko'rish keng tarqalganini qayd etadi.

Shunga qaramay, qadimgi Misr va Mesopotamiyada ayol ilohalar — masalan, Isis, Inanna, Ishtar — serhosillik va hayot manbai sifatida e'zozlangan. Bu holat diniy ongning dastlabki bosqichlarida ayolga hurmat yuqori bo'lganini ko'rsatadi.

Qadimgi davrlardan beri ayollarning huquq va erkinliklari tobora rivojlanib kelmoqda. Zamonaviy davrda siyosat, fan, madaniyat va iqtisodda ayollar faol ishtirok etayotgan bo'lsa-da, bu jarayonning ildizi qadimgi sivilizatsiyalar tajribasiga borib taqaladi.

Ayollarning o'z huquqlari uchun kurashi asrlar davomida davom etgan — qadimgi Yunonistondagi cheklovlardan tortib, XIX–XX asr ayollar harakatlarigacha. Shu jihatdan qadimgi tarix bugungi zamonaviy huquqiy tizimlarning poydevorini shakllantirgan.

Xulosa

Qadimgi davrda ayollar huquqlari jamiyatning siyosiy tuzumi, diniy qarashlari va ijtimoiy tuzilishiga bevosita bog'liq bo'lgan. Ba'zi sivilizatsiyalarda ular ilohiy kuch sifatida e'zozlangan bo'lsa, boshqalarda erkaklar soyasida yashashga majbur bo'lgan.

Shunga qaramay, qadimiy jamiyatlarda ayollarning faoliyati, ularning bilim, mehnat va siyosiy jarayonlardagi ishtiroki keyinchalik insoniyat tarixida huquqiy tenglik va erkinlik g'oyalari shakllanishiga zamin yaratgan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Kütükçü, Murat. Analysis of Women's Rights and Law from Ancient History to the Present. Çağ Tarih-Kültür, 2024.
2. Zapotoczny, Walter S. The Status of Women in the Ancient World. 2018.
3. Allam, S. Women as Holders of Rights in Ancient Egypt. Journal of the Economic and Social History of the Orient, 1990.
4. Baseri, Ameneh. Semavi Dinlarda Kadına Şiddet ve Saygı Üzerine Araştırma. Karamanoğlu Mehmetbey University, 2014.
5. Avcıoğlu, Doğan. Türklerin Tarihi. Tekin Yayınları, İstanbul, 1972.
6. Spielvogel, Jackson J. Western Civilization: A Brief History. Cengage Learning, 2017.
7. Thompson, E. P. Women and Labor in Ancient Societies. London, 1999.
8. Komil o'g, M. R. S. (2025, May). TURK XOQONLIGI: DASTLABKI DAVLATLILIK SHAKLLARI VA ULARNING O 'RTA OSIYO TARIXIDAGI ROLI. In International Conference on Modern Science and Scientific Studies (pp. 343-349).
9. Komil o'g, M. R. S. (2025, May). TURK XOQONLIGI: DASTLABKI DAVLATLILIK SHAKLLARI VA ULARNING O 'RTA OSIYO TARIXIDAGI ROLI. In International Conference on Modern Science and Scientific Studies (pp. 343-349).
10. Komil o'g, M. R. S., Hoshimjon o'g'li, R. I., Mamatkarimovna, A. Z., & Vildanovich, G. S. (2025, May). GERMANIYA IMPERIYASI 1870–1918 YILLARDAGI KOLONIAL REJALARIDA MARKAZIY OSIYONING O 'RNI. In INTERDISCIPLINE INNOVATION AND SCIENTIFIC RESEARCH CONFERENCE (Vol. 3, No. 31, pp. 277-280).

11. Komil o'g, M. R. S., & Eshmurza o'g'li, Q. S. (2025). HISTORY OF COIN MILLING IN UZBEKISTAN: PERIODIC RESEARCH AND HISTORICAL-CULTURAL SIGNIFICANCE. INNOVATION IN THE MODERN EDUCATION SYSTEM, 6(51), 620-623.

12. Komil o'g, M. R. S., & G'ofurjonovna, S. D. U. (2025). AMIR TEMUR VA TEMURIYLAR DIPLOMATIYASI YANGI TADQIQOTLARDA. SO 'NGI ILMIY TADQIQOTLAR NAZARIYASI, 8(4), 172-181.

13. Komil o'g, M. R. S., & G'ofurjonovna, S. D. U. (2025). AMIR TEMUR VA TEMURIYLAR DIPLOMATIYASI YANGI TADQIQOTLARDA. SO 'NGI ILMIY TADQIQOTLAR NAZARIYASI, 8(4), 172-181.

14. RAXIMOVICH, N., MUTALLIB, I., & MA'RUF OV SHERZOD, K. O. G. (2022). HISTORICAL FACTORS THAT CONTRIBUTED TO THE DEVELOPMENT OF SCIENCE AND CULTURE IN CENTRAL ASIA. International Journal of Philosophical Studies and Social Sciences, 2(4), 160-165.

15. MA'RUF OV, S. (2025). SIRDARYO VILOYATI HUDUDIDAGI MANZILGOHLARNING O 'RTA ASRLARDAGI MODDIY MADANIYATI XUSUSIDA YANGICHA QARASHLAR. ACTA NUUZ, 1(1.2), 1.

16. Ma'rufov, S., & Abdullayev, A. (2024). O'RTA OSIYODA MUSIQA SAN'ATINING VUJUDGA KELISHI VA RIVOJLANISH TARIXI. Talqin va tadqiqotlar, 1(1).

17. Кудратов, С., & Маъруфов, Ш. (2021). МИРЗАЧЎЛДАГИ ҚАДИМГИ СУВ ИНШОАТЛАРИ. ВЗГЛЯД В ПРОШЛОЕ, 4(11).

18. Sherzod, M. (2025). The Social, Economic and Cultural Life of The Population of The Syrdarya Region in The Middle Ages. CURRENT RESEARCH JOURNAL OF HISTORY, 6(01), 4-7.

19. Сулаймонович, Қ. С. (2024). СИРДАРЁ ТАРИХИ ЯНГИ АРХЕОЛОГИК ТАДҚИҚОТЛАР ТАЛҚИНИДА. PEDAGOG, 7(11), 68-72.

20. Sherzod, M. R. (2024). NEW VIEWS ON ARCHAEOLOGICAL MONUMENTS LOCATED IN SIRDARYA REGION. International Journal of Intellectual Cultural Heritage, 4(2), 1-6.

21. Ma'rufov, S., & Bekmurodov, S. (2024). XONLIKLAR DAVRIDA MUSIQA ILMIGA ILMIGA QARATILGAN E'TIBOR. Talqin va tadqiqotlar, 1(1).

22. Абдуматов–Исследователь, А., & Маъруфов, Ш. (2025, May). ТУРЕЦКАЯ ВНЕШНЯЯ ПОЛИТИКА В ОТНОШЕНИИ ТЮРКОЯЗЫЧНЫХ ГОСУДАРСТВ ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ—ЧЛЕНОВ ЕАЭС (1991–2015 ГГ.). In International Conference on Modern Science and Scientific Studies (pp. 293-296).

23. Gulchehra, A., Alisher, A., & Sherzod, M. R. (2025). G'ARBIY TURK XOQONLIGI. YANGI O 'ZBEKISTON, YANGI TADQIQOTLAR JURNALI, 2(9), 477-487.

-
24. Sherzod, M. R., Gulchegara, A., & Alisher, A. (2025). ARXEOLGIYA FANINING YO'NALISHLARI. YANGI O 'ZBEKISTON, YANGI TADQIQOTLAR JURNALI, 2(9), 467-476.
25. Alisher, A., Gulchegara, A., & Sherzod, M. R. (2025). SUV OSTI ARXEOLGIYASI TADQIQOTINING ISTIQBOLLARI. YANGI O 'ZBEKISTON, YANGI TADQIQOTLAR JURNALI, 2(9), 456-466.

